

राज्य मागासवर्ग आयोगाचा अहवाल क्र. २२ आणि
राज्यात शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग
(शै. सा. मा.प्र.) Educationally and Socially
Backward Category (ESBC) तयार करून त्या
प्रवर्गातंगत मराठा समाजाचा समावेश करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: सीबीसी-१०/२०१३/प्र.क्र.३५/ मावक
मंत्रालय विस्तार भवन मुंबई -३२
दिनांक: १५ जुलै २०१४

वाचा:-

शासन सामान्य प्रशासन विभाग, सन २०१४ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्र. १३ दि. ९ जुलै २०१४

प्रस्तावना:-

भारतातील आरक्षण संकल्पनेचे जनक म्हणून ओळखले जाणारे राजर्षी शाहू महाराज यांनी सन १९०२ मध्ये करवीर संस्थानात सरकारी नोक-यामध्ये मागासवर्गीयांना आरक्षणाची तरतूद केली होती. त्यामध्ये मराठा समाजाचाही समावेश केला होता. त्यानंतर ब्रिटिशकालीन मुंबई प्रांताच्या दि. २३ एप्रिल १९४२ च्या निर्णयाव्दारे मराठा व इतर जातीसह एकूण २२८ जाती मध्यम व मागास समाज म्हणून घोषित केल्या होत्या. सदर शासन निर्णयाला जोडलेल्या सुचीत अ. क्र. १४९ येथे मराठा समाज दाखविण्यात आला आहे. सन २००४ मध्ये मराठा आरक्षणाचे प्रकरण महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोगाकडे त्यांच्या शिफारशीसाठी विचारार्थ पाठविले होते. न्या. आर. एम. बापट यांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य मागासवर्ग आयोगाने सन २००८ मध्ये मराठा आरक्षणाबाबत अहवाल क्र. २२ शासनास सादर केला होता. सदर अहवालात मराठा समाजाला इतर मागासवर्ग या प्रवर्गात आरक्षण देता येणार नाही असे नमुद करण्यात आले आहे. त्या अहवालावर मंत्रीमंडळाच्या उपसमितीने तपशीलवार विचारविनिमय केल्यानंतर मराठा समाजाचा शैक्षणिक व सामाजिक मागासलेपणा याबाबतची आयोगाने गोळा केलेली अपुरी साधार माहिती या मुद्यावर अहवाल सादर करण्यासाठी हे प्रकरण आयोगाकडे परत पाठविण्यात आले. तसेच विद्यमान आरक्षणास बाधा न पोहोचविता मराठा समाजाला आरक्षण देता येईल किंवा कसे याबाबत मत देण्याची विनंती केली होती. त्यावर आयोगास अहवाल सादर करण्याची वारंवार विनंती केल्यानंतरही आयोगाने केवळ २२ व्या अहवालावर महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोग अधिनियम २००५ च्या कलम ९ (२) नुसार निर्णय घेण्याचा आग्रह धरला होता.

दरम्यानच्या काळात राज्यातील मराठा समाजाचा इतर मागासवर्ग प्रवर्गमध्ये समावेश करण्यासंदर्भात योग्य त्या शिफारशी करण्यासाठी मा. मंत्री (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आली होती. सदर समितीने राज्यातील मराठा समाजाचे आर्थिक, सामाजिक व शैक्षणिक सर्वेक्षण करून साधार माहितीसह अहवाल शासनास सादर केलेला आहे. त्यामध्ये मराठा समाज हा सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागास असल्याचे निर्दर्शनास आलेले आहे. सदर अहवालाची प्रत राज्य मागासवर्ग आयोगास देऊन विद्यमान आरक्षणाला बाधा न पोहोचविता

शैक्षणिक, सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या मागास मराठा समाजाला आरक्षण देण्याबाबत अभिप्राय देण्याची पुन्हा विनंती करण्यात आली. त्यावर आयोगाने दि. २० मे २०१४ च्या पत्रान्वये शासनास आयोगाचा अहवाल क्र. २२ वर निर्णय घेण्याची विनंती केली आहे. वरील पार्श्वभुमी पाहता राज्य मागासवर्ग आयोग याबाबतीत निर्णय घेण्यास अनुकूल नाही असे मानण्यास वाव असल्याने शासनाने जवळजवळ एक दशक प्रतिक्षा केल्यानंतर मराठा आरक्षणाबाबत निर्णय घेण्याचे ठरविले. शासनाने दि. २५ जुन २०१४ रोजी झालेल्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत राज्य मागासवर्ग आयोगाचा २२ वा अहवाल अशंतः नाकारण्याचा व मराठा समाज शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागासलेला असल्याने तो महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोग अधिनियम २००५ च्या कलम ९ (२) नुसार आरक्षणास पात्र आहे या फेरबदलासह तो स्विकारण्याचा निर्णय घेतला. आयोगाचा अहवाल क्र. २२, खालील कारणामुळे शासनाकडून अशंतः नाकारण्यात येत आहे.

१) साधार माहितीचा (Quantifiable Data) अभाव

२) आयोगातील सदस्यांमध्ये मतभिन्नता

३) साधार माहिती (Quantifiable Data) जमविण्यासाठीच्या शासनाच्या वारंवार केलेल्या विनंतीवर आयोगाकडून प्रतिसादाचा अभाव व शासनाने महाराष्ट्र राज्य मागासवर्ग आयोग २००५ च्या कलम ९ (२) प्रमाणे काय कार्यवाही केली आहे एवढीच आयोगाकडून विचारणा व निर्णय घेण्याची सुचना

४) मा. मंत्री (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीमार्फत साधार माहिती उपलब्ध झाल्यानंतर देखील अभिप्राय देण्यास विलंब

मा. मंत्री (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने गोळा केलेल्या तथ्यांच्या व साधार माहितीच्या आधारे मराठा समाज हा सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिकदृष्ट्या मागास आहे आणि राज्याच्या नियंत्रणाखालील लोकसेवांमध्ये व शिक्षणात अपुरे प्रतिनिधीत्व आहे. त्यामुळे या समाजास नोकरीमध्ये व शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशासाठी आरक्षण आवश्यक आहे असे शासनाचे मत झाले आहे.

राज्यातील अनुसुचित जाती, अनुसुचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग वगळून राज्यात शैक्षणिक व सामाजिक मागासलेपणाच्या कारणावरून शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग असा नवीन प्रवर्ग तयार करण्याचे शासनाच्या विचाराधीन होते. त्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतलेला आहे.

शासन निर्णय:-

राज्यात शैक्षणिक व सामाजिक मागासलेल्या समाजासाठी भारतीय राज्य घटनेच्या १५ (४), १५ (५), १६ (४) व ४६ नुसार शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या मागास प्रवर्ग (शौ. सा. मा.प्र.) Educationally and Socially Backward Category (ESBC) असा नवीन प्रवर्ग तयार करण्यात येत आहे. या प्रवर्गात मराठा समाजाचा समावेश करण्यात येत आहे. सामान्य प्रशासन विभाग महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक १३ दिनांक ९ जुलै २०१४ अन्वये शैक्षणिक व सामाजिक मागास प्रवर्गातंगत मराठा समाजास शासकीय/ निमशासकीय सेवा (सरळसेवा भरतीसाठी) व शैक्षणिक संस्थांमध्ये १६ टक्के आरक्षण देण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे. त्यानुसार शालेय शिक्षण, उच्च व तंत्रशिक्षण, वैद्यकीय शिक्षण आणि कृषी व पशुसर्वर्धन विभागातंगत शासकीय तसेच खाजगी

अनुदानित व विनाअनुदानित शैक्षणिक संस्थामधील प्रवेशासाठी सध्या अस्तित्वात असलेल्या आरक्षणाव्यतिरिक्त १६ टक्के आरक्षण शैक्षणिक व सामाजिकहष्ट्या मागास प्रवर्गातंगत मराठा समाजास देण्यात येत आहे.

सदरचे आरक्षण उन्नत व प्रगत (क्रिमिलेयर) घटकांना लागू होणार नाही. या प्रवर्गाला इतर मागासवर्गप्रमाणेच (राजकीय आरक्षण वगळून) सर्व सुविधा मिळतील. शासकीय व निमशासकीय सेवेतील सरळसेवेत आरक्षण लागू करण्याची अधिसूचना सामान्य प्रशासन विभाग (सामाजिक विकास समन्वय) यांच्याकडून निर्गमित करण्यात यावी व त्याप्रमाणे सरळसेवेसाठी दि. २९ मार्च १९९७ च्या शासन निर्णयान्वये विहित केलेल्या बिंदूनामावलीत आवश्यक त्या सुधारणा करण्यात याव्यात. शासकीय व खाजगी अनुदानित व विना अनुदानित शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशाकरिता आरक्षण लागू करण्याची कार्यवाही अनुक्रमे शालेय शिक्षण विभाग व उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाने करावी. शासकीय व खाजगी अनुदानित व विना अनुदानित वैद्यकीय शिक्षण विभागांतर्गत शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशाकरिता आरक्षण लागू करण्याची कार्यवाही वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाने करावी. शासकीय व खाजगी अनुदानित विना अनुदानित कृषी विद्यापीठातील व पशु वैद्यकीय शैक्षणिक संस्थांमधील प्रवेशाकरिता आरक्षण लागू करण्याची कार्यवाही कृषी व पदुम विभागाने करावी. सदरचे आरक्षण मा. राज्यपाल यांच्या दि. ९ जुन २०१४ च्या अधिसुचनेनुसार अधिसुचित विभागांना व पदाना लागू होणार नाही.

या प्रवर्गामध्ये जातींना जात प्रमाणपत्रे व जात वैधता प्रमाणपत्रे देण्याची कार्यपद्धती इतर मागासवर्गसाठी असलेल्या जात प्रमाणपत्रे व जात वैधता प्रमाणपत्रे देण्याच्या कार्यपद्धतीसारखीच राहील. या प्रवर्गसाठी जात प्रमाणपत्र व जात वैधता प्रमाणपत्रासाठी इतर मागासवर्ग या प्रवर्गप्रमाणे महाराष्ट्रातील वास्तव्याचा दिनांक १३ ऑक्टोबर १९६७ असा राहील. यासाठी या प्रवर्गातील व्यक्तींना द्यावयाच्या जात प्रमाणपत्राचा नमुना सोबत परिशिष्ट अ मध्ये जोडला आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०१४०७१६११०३४९९३२२ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(रा. द. शिंदे)

सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) खाजगी सचिव, मा. मुख्यमंत्री, मंत्रालय
- २) खाजगी सचिव, मा. उपमुख्यमंत्री, मंत्रालय
- ३) खाजगी सचिव, मा. मंत्री (सामाजिक न्याय), मंत्रालय
- ४) खाजगी सचिव, मा. मंत्री (महसुल), मंत्रालय
- ५) खाजगी सचिव, मा. मंत्री (उद्योग), मंत्रालय

- ६) खाजगी सचिव, मा. मंत्री (आदिवासी विकास), मंत्रालय
- ७) खाजगी सचिव, मा. राज्यमंत्री (सामान्य प्रशासन विभाग), मंत्रालय
- ८) खाजगी सचिव, मा. राज्यमंत्री (सामाजिक न्याय), मंत्रालय
- ९) विरोधी पक्ष नेता, विधानसभा, विधानभवन, मुंबई,
- १०) विरोधी पक्ष नेता, विधानपरिषद, विधानभवन, मुंबई,
- ११) अप्पर मुख्य सचिव, सा.प्र. विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १२) अप्पर मुख्य सचिव, महसुल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १३) अप्पर मुख्य सचिव, कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १४) प्रधान सचिव, विधी व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १५) प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १६) प्रधान सचिव (सेवा), सा.प्र. विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १७) प्रधान सचिव, उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १८) सचिव, शालेय शिक्षण विभाग, मंत्रालय मुंबई,
- १९) सचिव, वैद्यकिय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग, जी. टी. हॉस्पिटल, मुंबई
- २०) सचिव (सा. वि. स.), सा.प्र. विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- २१) सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई,
- २२) महालेखापाल, महाराष्ट्र- १, मुंबई,
- २३) महालेखापाल, महाराष्ट्र- २, नागपूर,
- २४) अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई,
- २५) मुख्य महानगर दंडाधिकारी,
- २६) सर्व विभागीय आयुक्त,
- २७) सर्व जिल्हाधिकारी,
- २८) सर्व उप विभागीय दंडाधिकारी, (महसुल)
  - तथा उप विभागीय अधिकारी,
- २९) सर्व तालुका कार्यकारी दंडाधिकारी तथा तहसिलदार,
- ३०) प्रबंधक , उच्च न्यायालय, मूळ न्याय शाखा, मुंबई,
- ३१) प्रबंधक , उच्च न्यायालय, मूळ न्याय अपील शाखा, मुंबई,
- ३२) प्रबंधक , उच्च न्यायालय, मूळ न्याय शाखा, खंडपीठ - नागपूर,
- ३३) प्रबंधक , उच्च न्यायालय, मूळ न्याय अपील शाखा, नागपूर,
- ३४) प्रबंधक , उच्च न्यायालय, मूळ न्याय शाखा, खंडपीठ औरंगाबाद,
- ३५) प्रबंधक , उच्च न्यायालय, मूळ न्याय अपील शाखा, औरंगाबाद,
- ३६) आयुक्त, समाजकल्याण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
- ३७) महासंचालक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे
- ३८) संचालक, विजाभज, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
- ३९) संचालक, उच्च तंत्र शिक्षण , महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
- ४०) संचालक, माध्यमिक शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
- ४१) संचालक, प्राथमिक शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
- ४२) संचालक, आदिवासी कल्याण , महाराष्ट्र राज्य, नाशिक,
- ४३) संचालक, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे,
- ४४) सदस्य सचिव, राज्य मागासवर्ग आयोग, पुणे
- ४५) सर्व मंत्रालयीन विभाग / सर्व विधानसभा / विधानपरिषद सदस्य

त्यांना विनंती करण्यात येते की, त्यांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व विभाग प्रमुख/ कार्यालय प्रमुख यांना याबाबतच्या सूचना द्याव्यात.

४६) सर्व प्रादेशिक उपायुक्त, समाजकल्याण विभाग, / सर्व सहाय्यक आयुक्त, समाजकल्याण

४७) सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,

४८) सर्व जिल्हा परिषदांचे समाजकल्याण अधिकारी,

४९) सर्व अध्यक्ष/सदस्य सचिव, विभागीय जात पडताळणी समिती क्रमांक १, २, ३

५०) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय मुंबई,

५१) निवड नस्ती, का- मावक

परिशिष्ट - अ

Form of certificate to be issued to Educationally and Socially Backward Category persons belonging the state of Maharashtra.

Documents verified :- (1)

(2)

(3)

(4)

CASTE CERTIFICATE

This is to certify / that shri/shrimati/kumari * _____
son /daughter * of _____ of village/Town * _____
in District/Division * _____ of the
state of Maharashtra belongs to the _____ caste which is
recognised as Educationally and Socially Backward Category under Goverment
Resolution _____ Department No. _____ dated
_____ as amended from time to time.

2. Shri / Shrimati / Kumari * _____
and / or his / her * family ordinarily reside (s) in village / Town _____
of _____ district / division of the
State of Maharashtra.

Signature _____

Designation _____

With seal of office.

Place _____

Date _____